

Dopis č. 2 (59)

Praha 21. 2. 1980

Milý příteli,

v jednom ze svých dopisů z počátku roku jsi uvedl mezi několika tématy, o nichž bych Ti měl někdy napsat, také sovětskou intervenci v Afghánistánu, k níž došlo v posledních dnech minulého roku. Jsem vskutku přesvědčen, že jde o příležitost mimořádně významnou pro světovou politickou situaci - nebo přinejmenším o záležitost, která má největší šanci se stát jakýmsi novým mezníkem ve vývoji světových událostí. Abych to mohl blíže zdůvodnit, musím blíže vyložit svůj pohled na věc. Nemusím zajisté zdůrazňovat, že politika (resp. politologie) a zejména světová politika není mým oborem; kromě toho je Ti jistě zřejmé, že nejenom mé informace, ale dokonce i informace světových agentur, jak jsou dostupné v tisku a v rozhlasových (eventuelně televizních) relacích, jsou stále ještě kusé. Konečně pak to, co se odehrálo v posledních dnech minulého roku a v prvních dnech a týdnech tohoto roku nejenom v Afghánistánu samém, ale v souvislosti s tím takřka v celém světě, není nikterak ukončeno, ale stále ještě se děje. Co se vlastně v Afghánistánu světově důležitého stalo, to lze dnes zatím jen odhadovat; v plném světle se to ukáže teprve po určitém čase, v němž dojde k rozvinutí všech reakcí na tuto událost (resp. na tyto události). A právě s těmito všemi výhradami a pouze s nimi mohu k svému výkladu přistoupit.

Celá sovětská akce dělá na mne dojem dvojí: lze ji na jedné straně chápat jako zřejmou a docela logickou součást „přirozené“ expanze druhé nejmocnější světové říše, obrovského impéria, které je bytostně zainteresováno na oslabení dosud stále ještě mocnějšího impéria, totiž Spojených států. Když si vezmeš mapku širšího okolí Rudého moře, Perského zálivu, nejvýchodnější části Středozemního moře a jižní části vnitrozemského moře Kaspického, a když si dále připomeneš sérii pokusů o rozšíření sovětského vlivu v této oblasti, pak je celá věc naprosto průhledná. A co je nejvýznačnějším rysem pro tuto oblast? Jsou to obrovské zásoby strategické suroviny, která hýbe světem od dob první naftové krize, ale na níž byla již dlouho předtím založena velká část energeticky náročné produkce západního (tj. kapitalistického) světa. Nový růst nezaměstnanosti na jedné straně, ale také inflačních trendů na straně druhé prakticky ve všech rozhodujících kapitalistických zemích v posledních letech byl převážně způsoben narůstajícím nedostatkem ropy (navíc uměle zvětšovaným) a překotným růstem jejích cen na světových trzích. Možnost získat rozhodující vliv nad čerpáním a distribucí suroviny pro průmyslové země tak základního významu právě v místech, kde jsou k dispozici stále ještě obrovská její ložiska, musela být pro Sovětský svaz strategicky krajně atraktivní. Dosavadní historie ukazuje, že sovětská politika věnovala tomuto cíli velké úsilí a že v něm dosáhla jistých, ne však vždycky trvalých úspěchů.

Intervence v Afghánistánu je integrální součástí tohoto dlouhodobého plánu.

Na druhé straně musí každého pozorovatele zarážet neuvěřitelná ne-dbalost, nepropracovanost a přímo neohrabanost zásahu v detailním provedení. Kdybychom si celou akci nezasadili do širšího geopolitického a historického kontextu, měli bychom při pohledu zblízka nutně dojem náhlého až překotného rozhodnutí, vyprovokovaného okamžitou vnitřní a vnější situací, které nebylo plánováno ani připravováno a na němž se podílely jen některé složky obrovského aparátu, jímž sovětská moc disponuje (podobný dojem musel mít vnější pozorovatel také z akce v Československu v roce 1968, která byla nejen ve světových sdělovacích prostředcích, ale také z úst levicových a dokonce komunistických politiků v souvislosti s intervencí v Afghánistánu často připomenuta). V této nepropracovanosti a politické nedotaženosti sovětského vojenského zásahu zajisté nelze spatřovat nějaký krycí manévř; myslím, že by bylo lze uvést ještě i jiné doklady pro to, že uvedený rys může být s největší pravděpodobností interpretován jako důsledek vnitřních rozporů mezi předními představiteli sovětské moci. Tyto rozpory se netýkaly, řekl bych, celkové světové politické strategie, v níž jsou sovětští předáci nejspíš zajedno (a o níž jsem se zmiňoval v předchozím odstavci), nýbrž posouzení vhodnosti konkrétního zásahu v dané jak lokální, tak celosvětové situaci.

Nemyslím, že by mělo zvláštní význam se zabývat jednotlivými stránkami provedení sovětského zásahu a jeho ideologického zdůvodňování. Jsou tam tak zjevné přehmaty a nelogičnosti, ba dokonce momenty tak primitivní arogance, pohrdající světovým veřejným míněním, že to musí zarážet každého nepředpojatého pozorovatele (a nejspíš i většinu předpojatých). Mám však za to, že to je pouze povrchová stránka věci. Podstatné je teprve to, co se skrývá za ní. Nemá smysl se pokoušet vytlouci kapitál z neobratnosti propagandistického zdůvodňování sovětského zásahu, jako např. že intervence je pomocí, vyžádanou samotným afghánským vedením. (Toto tvrzení je příkladem neuvěřitelného selhání sovětské propagandy a naprosté politicky propagační nepřipravenosti a nepromyšlenosti zásahu: buď o intervenci žádalo staré vedení, a pak ovšem nelze vysvětlit, proč bylo okamžitě smeteno; anebo žádalo nové vedení, a pak ovšem je tu fantastický precedent pro příští zásah kdekoli, jen když několik emigrantů, žijících v Sovětském svazu, ustanoví jakousi „vládu“ nebo jen přípravný výbor, který o intervenci požádá.) Těžká chyba, kterou je sovětská intervence v Afghánistánu zatížena fatálně, je jinde. A je to po mém soudu nikoli chyba jediná, byť základní, nýbrž hned chyb několik.

Považuji za svrchovaně pravděpodobné, že sovětští politici, kteří se pro vojenský zásah rozhodli, počítali s nějakou formou vojenské intervence Spojených států v Íránu (nejspíš ve formě výsadku, který by měl osvobodit rukojmí, ale třeba i v jiné podobě). Možná, že sovětské vedení mělo

dokonce k dispozici nějaké informace o přípravách k takové akci, ať už pravé nebo podstrčené. Předpokládám, že sovětská akce měla zůstat alespoň zčásti zastíněna akcí americkou; k něčemu podobnému došlo téměř před čtvrtstoletím, když pozornost světové veřejnosti i politiků byla přitahována suezskou krizí a tím odváděna od krvavých událostí maďarských. Ať už opoždění americké reakce na neslýchanou íránskou provokaci bylo důsledkem prozíravé trpělivosti nebo pouhé nerozhodnosti Carterova vedení, po sovětském zásahu by bylo bývalo politickým nesmyslem, kdyby se Spojené státy k něčemu podobnému odhodlaly (s největší pravděpodobností ovšem nic takového neměly v plánu, protože vojensky i politicky byly v situaci značně nepříznivé). Nutně však došlo k pronikavé změně v Carterově postavení doma. Aniž se musel pouštět do riskantních podniků, mohl si dovolit beze všeho rizika všechna gesta pevného postoje, rozhodných opatření a silácká slova (tu a tam to přehnal). Zatímco před sovětskou akcí podpora amerických voličů Carterovi velmi poklesla, po intervenci jeho popularita pronikavě vzrostla. Kdysi Chruščovem vyvolaná karibská krize měla přezkoušet pevnost Kennedyho postoje a zároveň zabezpečit existenci Kuby, což se vskutku zdařilo. Dosáhne-li dnes Sovětský svaz nějakého zabezpečení podobného druhu, je zatím nejasné; Carter však nebyl přezkoušen, neboť jeho reakce se vcelku podávaly samy sebou, ale jeho pozice ve vnitřní politice byla jednoznačně posílena. Můžeme se domnívat, že to vskutku bylo jedním z vedlejších sovětských cílů? Těžko; věc se zdá spíš nasvědčovat tomu, že sovětské politikové počítali s tím, že se Carter nějak zaplete v Íránu.

V loňském listopadovém dopisu jsem Ti psal o podstatných změnách politické atmosféry ve světě a také uvnitř ve spojených státech. Řekl jsem, že občanský odpor Američanů proti nějakým novým intervencím, vyvolaným frustrací a kocovinou z vietnamského debaklu a na počátku Carterovy prezidentské funkce ještě velmi živý, se pomalu vytrácí. Spojené státy byly opravdu v důsledku neúspěchu ve Vietnamu nuceny vzít na vědomí, že navzdory mocenskému prvenství jejich vliv ve světě má své meze. To byla šance pro eventuelní rozumné či dokonce moudré sovětské politiky; napsal jsem, že sovětský blok tuto šanci nerozpoznal - dnes bych řekl, že nejspíš proto, že se po ní vůbec nerozhlížel. Svět potřebuje, aby vyrostly silné (tj. nejenom vojensky, ale především hospodářsky, sociálně a politicky silné) celky, ať už velmoci nebo seskupení menších států. V tom vidím velikost Titovu, že důležitost této cesty víc než kdo jiný jasně rozpoznal a že pro ni udělal, co bylo v jeho silách. Tím, že Sovětský svaz vojensky zasáhl v zemi, která se hlásila k táboru neangažovaných, na blocích nezávislých zemí, dopustil se těžké a na dlouho nenapravitelné chyby, kterou byly rozkolísány a kterou možná budou podvráceny pokroky na světové politické scéně v posledních asi osmi letech. Společenství neangažovaných zemí bylo otřeseno (ostatně nejenom touto osamocenou akcí,

ale v širším kontextu celou sovětskou politikou posledních let – zhruba od Bělehradské konference; velmi zřetelně se to projevovalo v Havaně); Američanům to umožnilo se zbavit komplexu viny za intervenci ve Vietnamu, když následné události v celé Indočíně ukázaly, že odchod Američanů vůbec neznamenal uklidnění této oblasti, nýbrž nové krvavé boje a utrpení dalších miliónů lidí. Vývoj událostí v jižním Vietnamu a Kambodži v očích nejenom Američanů, ale mnoha nezávislých zemí, přispěl k tomu, že na americké dobrodružství ve Vietnamu se velká část světa dnes dívá zase jinak a že je nakloněna do velké míry exkulповat Američany tváří v tvář nesmírným tragédiím, k nimž došlo po jejich odchodu.

Vojenská intervence v Afghánistánu náleží v plném rozsahu do této linie. Akce vyvolala zděšení v řadách neangažovaných a setkala se s rozhodným odsudkem z jejich strany; byla ostře odmítnuta islámskými zeměmi; ve Valném shromáždění byla obrovskou většinou označena za agresi. V jejím důsledku se snížilo napětí mezi Íránem a Spojenými státy; Spojeným státům to dobře umožnilo dodávat ve větším rozsahu zbraně zemím, které se v důsledku sovětského zásahu cítily být zvýšenou měrou ohroženy; Pákistán dostane pomoc pro své jaderné vyzbrojení, kterou dříve nedostával. V reakci na sovětskou intervenci prohlásili reprezentanti Spojených států (nejednou v dosti neuvážených formulacích), že každý další útok na středovýchodní scéně budou považovat za ohrožení svých nejvlastnějších zájmů. Zkrátka neangažované země a vůbec celý třetí svět se staly zase jakoby „zemí nikoho“ ve střetu dvou supervelmocí. Sovětská akce pomohla paradoxně Spojeným státům, aby se znovu dostaly do pozice, kterou byly nuceny dočasně opustit.

A co tím získal Sovětský svaz? Jestliže zasáhl v Afghánistánu v obavách před šířícím se hnutím islámských mas, nejenže nedosáhl zamýšleného výsledku, ale poskytl právě radikálním skupinám jen nové argumenty a živnou půdu. Zapletl se do něčeho, co se velmi blížilo občanské válce, tak nešťastným způsobem, že proti sobě sjednotil navzájem soupeřící a proti sobě dokonce zbraněmi bojující afghánské povstalecké frakce. Podcenil možný odpor ze strany Afghánců; ztráty intervenujících sovětských jednotek jsou citelnější, než sovětské vedení očekávalo. Kreml teď stojí před alternativou: buď nějak z Afghánistánu vycouvat, ovšem s tak jako tak pošramocenou prestiží, nebo podstatně zvýšit tvrdost svého postupu a ovšem také počet intervenujících vojáků, čímž pošramotí svou pověst a své pozice zase jiným směrem. V obou případech to s sebou přinese zintenzívnění odstředivých tendencí islámského obyvatelstva v přilehlých sovětských republikách. A ve světové politice se Sovětský svaz spolu se státy sovětského bloku dostane znovu do izolace, nebude-li dbát výstražných znamení, jichž po intervenci v Afghánistánu není málo. Pokud pak jde o oblast ropných zásob, vytvořil Sovětský svaz svou intervencí

situaci, v níž nadlouho není vůbec myslitelné, aby se dostal byť jen o jediný krok blíže k získání kontroly nad ní.

V této pro Sovětský svaz velmi nepříznivé situaci se může sovětské vedení těšit alespoň ze dvou věcí: především z toho, že americká politika se dopouští takřka stejně hrubých chyb jako sovětská; a za druhé z toho, že v důsledku těchto amerických chyb sílí v zemích západní Evropy přesvědčení, že západoevropská politika musí být více integrována a že musí dosáhnout větší nezávislosti na americké než dosud. S tím souvisí také nechuť se bezvýhradně připojit k sérii nepřilíš promyšlených sankcí ze strany Spojených států, jimiž má být Sovětský svaz „potrestán“. Evropa cítí víc než kdy v posledních letech nepříjemnost své závislosti na Spojených státech. Zároveň se však nepřestává obávat o svůj osud pro ten případ, že by měl Sovětský svaz v Evropě volné ruce. A tak to, co na první pohled a pro první dobu může být náplastí na sovětský politický nezdár, znamená ve svých vzdálenějších důsledcích jen posílení trendu ke skutečnému, ne už pouze hospodářskému a politickému, ale také vojenskému osamostatnění zemí západní Evropy. Intervence v Afghánistánu udělala tak vlastně definitivní tečku za diskusemi o raketovém „převyzbrojení“ a „dovyzbrojení“ západní Evropy. Brzy zřejmě uvidíme, že rozpory mezi americkou a západoevropskou politickou strategií se budou asi přednostně projevovat ve sféře třetího světa, jehož rychlé a účinné emancipaci od bloků bude společenství evropských zemí zvláště nakloněno pomáhat. To by mohlo v budoucnosti vést k podstatnějšímu hospodářskému, ale i kulturnímu a politickému sblížení západní Evropy s důležitými zeměmi třetího světa. Záleží to ovšem na politickém smyslu a státnickém umu obou stran, ale jsem nakloněn v tom vidět velmi pozitivní perspektivu. Mám za to, že je dnes ve světovém zájmu, aby Sovětský svaz stáhl své jednotky z Afghánistánu. Zároveň je však nezbytnou podmínkou takového řešení, aby k tomu nebyl donucován nějakými ostentativními tlaky a sankcemi, zejména pak, aby to nemohlo být vykládáno jako jednostranný úspěch západní politiky; pak by to Sovětský svaz jistě nepřijal - a za současného stavu věcí k tomu donucen být nemůže. Je třeba vytvořit situaci, v níž sovětské vedení nahlédne, že existuje pro sovětský stát a blok výhodnější řešení než - v podstatě - okupace afghánského území nebo alespoň centrálních měst a oblastí. Po mém soudu by iniciativa měla vyjít ze strany zemí neangažovaných v blocích; bylo by si jen přát, aby byla maximálně podpořena západoevropskými státy. Je třeba učinit všecko pro to, aby postavení Afghánistánu jako neangažované země bylo obnoveno a aby vnitřní poměry v zemi byly demokratickými cestami pacifikovány. To znamená ochotu ke kompromisu na všech stranách, a to uvnitř země stejně jako na mezinárodním fóru. Zdaří-li se něco takového, bude to dobré znamení, že postupně bude možno vyřešit nejnaléhavější bolavé problémy také jinde; a jak já doufám, také v naší zemi.

Vojenská intervence v Československu v roce 1968 byla nepochybně absurdnější, ale její nepříznivé důsledky se převážně omezovaly na naši zemi. V tom se zásah v Afghánistánu liší od likvidace obrodného politického procesu u nás, že už nyní má a ještě bude mít mnohem závažnější, rozsáhlejší a déle trvající následky. Tím více nás může překvapovat stanovisko francouzských komunistů, kteří dodnes kriticky odmítají sovětský zásah v Československu, ale postavili se za sovětskou akci v Afghánistánu. Svědčí to o labilních poměrech uvnitř strany, která příliš často prochází náhlými proměnami všeho druhu a postrádá vnitřní integritu a hlubší politickou tradici. Situace italských komunistů je mnohem příznivější. V každém případě však sovětská akce v Afghánistánu znovu prohloubila napětí a rozpory mezi komunistickými stranami v sovětském bloku a komunistickými stranami v kapitalistických demokraciích. Naši zvláštní pozornost však zasluhují některé nepochybné známky kritického odstupu od tohoto kroku sovětské politiky dokonce v samotných zemích sovětského bloku. Svědčí o zvýšené úrovni politického myšlení předních politiků socialistických zemí východního bloku, jestliže se váhají bez výhrad ztotožnit se sovětským postupem. (Bohužel nic podobného neplatí, jak se zdá, pro naše politické vedení.)

Poslední události, o nichž píší v tomto dopise, ukazují, že cesta k řešení největších světových problémů nevede ani přes střetnutí supervelmocí a získání převahy jedné z nich, ani přes spolupráci obou, při níž by si rozdělily sféry svého vlivu, nýbrž přes vytváření nových center světové politiky a mocných, leč na blocích nezávislých společenstvích států, jež by byla schopna vždy znovu připomínat oběma největším mocnostem současného světa, kde jsou jejich meze. Tato nová, nezávislá centra světové politiky se nesmějí ve své orientaci omezovat na pouhou vzájemnou podporu a na obranu před expanzí a agresivitou supervelmocí, ale musejí postupně přebírat politickou, ale také kulturní a duchovní iniciativu a vyvést svět nakonec ze současných a jistě i budoucích krizí k životu, důstojnému pro všechny obyvatele naší těžce ohrožované planety.

Jsem přesvědčen, že právě v tomto úsilí by mohla najít Evropa se svými bohatými, vynikajícími tradicemi (ovšem očištěna od těch nežádoucích, kterých je dost a dost) znovu své důstojné místo.

Tvůj

Ladislav Hejdánek